

Rapport från lättvandrad naturguidning vid Barnsjön den 4 september 2020

Martina Kiibus

En mulen septemberdag med 20 deltagare (vilket är max antal nu i corona-tider). Ungefär en tredjedel var nya, ungefär en tredjedel hade varit med ett par gånger tidigare (flera av dem var med för första gången på någon av augusti-guidningarna) och en tredjedel hade varit med många gånger. De nya hade fått info via vänner, kommunens hemsida och kommunens facebookside. En av de nya deltagarna var en ung kvinna från Syrien som bara hade bott i Sverige ett år. Hon hade hunnit gå på SFI i två månader innan corona, men lyckats hitta guidningen via hemsidan. Jättekul och hon var så nöjd med att få vara med. En av deltagarna hade lite gåsvårigheter och kom just för att guidningen är lättvandrad.

Vi började vid hpl Tyresö gymnasium där jag introducerade guidningen och hälsade välkomna. Så tog vi oss in i skogen där jag berättade att Barnsjöskogen ska bli ett naturreservat. Här var det en stor myrstack med full aktivitet. Berättade om deras fascinerande samhällen, de olika funktionerna som drönarna, arbetarna och drottningarna har, om deras husdjur bladlössen och att en del myror har sommar- och vintervisten, dvs olika stackar som de alternerar mellan.

Fick många roliga frågor under vandringen. Och som så ofta ville deltagarna att jag skulle berätta vad som hänt med ekarna, dvs angreppet från den snedstreckade ekstyltmalen.

Några johannesört stod i blom, visade hur man blir röd om fingrarna när man gnuggar på blommorna ("Johannes döparens blod") och pratade om deras kraftfulla substanser som gör att man inte får inta johannesört när man äter vissa cellgifter och p-piller. En del av dessa substanser har en antidepressiv effekt.

Så tog vi oss till det nya, dvs tre år gamla, bäverdämnet. Det här dämnet är känt från Naturmorgon då de gjorde ett reportage om bävern och var just vid detta dämme. Där pratade de också om att bävern är en ekosystemingenjör. När de dämmer och skapar våtmarker så bidrar de till ökad biologisk mångfald. En ny studie har visat att våtmarker med bäver dessutom har en större rikedom av skalbaggar och växter än våtmarker utan bäver. Pratade om varför bävern dämmer och fäller träd och varför den var så hårt jagad att den utrotades helt i Sverige 1871. Fick många frågor om bävern; vad den äter, när man bäst ser den, hur de gör när de fäller träd mm.

Fortsatte längs den lilla bäcken där de bäverfällda asparna låg som plockepinn. Tog oss över en liten bro till "Krusboda-ängen", en av de ängsmarker som kommunen sparat och inte klipper som gräsmatta. Just den här ängen är en liten pärla! Pratade om områdets historia och bakgrunden till att det är så fin ängsflora här. Från Krusbodatorpet där klockaren bodde och där det bedrevs jordbruk fram till 50-talet till byggandet av bostadsområdena runt Wättingestråket.

Vi gick sakta längs ängskanten och bara njöt av floran. Här fanns det mängder av ögontröst. En ljus violett blomma med mörkare strimmor i det violetta som leder mot en gul mittfläck. Strimmorna fungerar som vägvisare för de pollinerande insekterna. Den gula fläcken har gett blomman dess namn och enligt den gamla signaturläran innebar det att den skulle kunna vara verksam mot ögonsjukdomar. En av deltagarna tyckte själva kronbladen såg ut som ögonfransar!

Här växte också fibblor, nysört och rölleka. Nysört är släkt med rölleka och som namnet antyder har den använts för att framkalla nysningar. Och så var det alldeles blått av ängsvädd! Så otroligt fint! Både ängsvädd och ögontröst är knuten till ängs- och hagmarker. Om man skulle plocka upp roten av ängsvädd, så ser den avbiten ut, vilket man förr tänkte var djävulens verk och som gett blommans dess danska och engelska namn. Djaevelsbid resp Devil's-bit Scabious.

I tisdags hade jag förmånen att få utforska ängen tillsammans med en av Tyresös främsta botanister, Anders Erixon. Då såg vi också en hel del vildlin. Här finns även darrgräs och flera andra arter som är typiska för ängen. Jag ville inte klampa in i ängen med hela gruppen utan berättade om alla blommor jag såg i tisdags och Anders sett under året när han följt ängen. Flera av deltagarna sade att de tänkte komma tillbaka och följa ängen också. Vi pratade om hur viktigt det är att denna pärla nu sköts på rätt sätt, dvs med någon form av slåtter där man tar bort det slagna gräset. Vi pratade också om värdet av ängsmarker, den fantastiska mångfald som är knuten till dessa miljöer, både vad gäller blommor, pollinerande insekter och fåglar. Och hur sorgligt det är att det är så få ängar kvar i vår natur.

Vi gick vidare söderut och rundade en ekkulle in mot en annan öppen yta, med björk, ek och sälg. Sälgen är liksom ängsblommorna knuten till ett öppet landskap, som ängs- och hagmarker eller soliga skogsbryn. Pratade om att den är som en biologisk skattkammare! Står man vid en sälg en solig vårdag är det som en kör av surrande humlor och bin. Som lockas till sälgens rikedom av nektar och pollen. För den nyvakna humledrottningen är sälgen hennes frukost efter vintervilan. Tack vare sälgen kan humlan sedan bygga upp en koloni som i maj kan pollinera äppelträden. Så det är tack vare sälgen som vi får äpplen! Men även många fåglar dras till sälgen, både för att äta nektar och insekterna som lever på sälgen. T ex vår vanligaste fågel lövsångare som på engelska heter willow (sälg eller pil) warbler! Tyvärr minskar sälgen dramatiskt pga förändringarna i kultur- och skogslandskapet.

Fortsatte till en ek som ju också hör hemma i det öppna landskapet och är en biologisk skattkammare med sina uppemot 1500 olika arter som behöver gamla ekar. Pratade om att för att bevara ett kulturlandskap så krävs det hävd, det går inte bara att lämna det för fäfat.

Vi gick tillbaka till huvudgångvägen och fortsatte till en grovstammig asp, ännu ett exempel på ett träd som är viktigt för så många andra arter. Jag har fått lära mig att på persiska så är den symbol för kärleken, den står stabil, men minsta vindpust får dess löv att darra. Och nog är det kärlek, att finnas till för så många andra! Aspen har dessutom en rik bark som gör att den är bäverns favoritträd. Och murknar i unga år, vilket gör den till lämpligt boträd för hackspettar och andra hålhäckande fåglar.

Strax efter aspen står en högstubbe av en gammal ek. Kronan knäcktes för något år sen men den är fortfarande imponerande och full av liv. Visade mulmen, det pulver som bildas när eket passerat de vedlevande skalbaggnas magar och som är en förklaring till att eken är så full av liv. Det kan finnas flera hundra liter mulm i en gammal ek. Pratade om vikten av att låta döda träd finnas kvar i skogen, eftersom så många behöver döda och gamla träd för att kunna leva.

Fortsatte till en hasselbacke. Hassellunden är också en del av ett betat kulturlandskap som kräver hävd för att inte växa igen. Pratade om varför hasselnötter inte ingår i allemansrätten och att om man ska plocka hasselnötter (med tillstånd av markägaren) så ska man göra det nu i september när de är gröna, ta in och torka och så är de färdiga att äta till jul. Och att det är därför vi fortfarande av tradition äter nötter till jul.

Fortsatte in till granskogen. På en sten växte fin mörkgrön björnmossa blandad med ljusare kranshakmossa och bräkenmossa. Björnmossan bildar stora mattor och har fått sitt namn av att björnen klär sitt ide med den. Kranshakmossan är som piprensare och lite ljusare och spretigare. Bräkenmossan har små genomskinliga småblad och en svart mittsträng och är jättefin. Så roligt att de senaste dagarnas regn gjort att mossan börjar bli fin igen!

Det var som ett flor av fräken på marken. Fräkenväxterna är en kvarleva från den geologiska perioden karbon då de stora kolinlagringarna skedde (ca 300 miljoner år sedan), de som vi nu eldar upp i skrämmande takt och som ger oss ett allt varmare klimat. Då var fräken- och ormbunksväxterna höga som träd och så småningom när dinosaurierna dök upp, gick dessa jätteödlor runt och betade bland fräken- och ormbunksväxterna. Växter som har sporer istället för frön. Fräken innehåller kisel och har därför använts till att slipa eller putsa koppar, tenn och silver.

Gick vidare till en grovstammig gran och pratade om att det inne i skogen finns gott om gamla grova granar och att de står för en del av naturvärdena i skogen. Granar och våra andra träd bildar mykorrhizza med svampar, det vill säga ett underjordiskt samarbete ("wood wide web"!)) där rötterna slingrar ihop sig med varandra och svamparna får socker från träden och träden får mineraler från svampen. Mykorrhizza utvecklas i äldre skogar och är en del i skogens funktion som kolsänka. Så gammelskogen är viktig både för mångfalden och för vårt klimat!

Pratade också om att Barnsjöskogen har som en mosaik av olika rum. Vi hade på vår korta sträcka rört oss vid hassellundar, ängar, bäverbäckar och nu granskogen. En mångfald av naturtyper eller biotoper ger också en mångfald av arter.

Nästa rum var en fin våtmark. Här var det helt underbara kuddar av stor björnmossa, så inbjudande. Linné skrev när han såg sådana björnmossemattor att naturen var så fantastisk så att den till och med i vildaste ödemarken försåg oss med de finaste sängkläder. Pratade om våtmarkernas betydelse för den biologiska mångfalden och att det här finns bakterier som fångar upp överskottsnäring från skogen och gör om det till kväve som finns i luften och på så sätt minskar belastningen på Barnsjön. Här fanns också vitmossa, som är antiseptisk och blodstoppande och därför skulle ingå i husapoteken förr. Ett lager med vitmossa blir också som ett historiearkiv eftersom det som hamnar där blir så välbevarat, som tex Bockstensmannen.

I våtmarken fanns det också hjortronblad och skvattram. Deltagarna fick dofta på. En ganska tung doft som kan ge huvudvärk. Den har använts för att fördriva ohyra med.

Så kom vi fram till själva Barnsjön. Som ligger som ett litet smycke i sin dalsänka. Så otroligt fin! Det känns ju lite som att stå vid en sjö i Norrland när man står vid Barnsjön. Inte en massa vass och kaveldun och omgiven av skog. Pratade om Barnsjöns hydrologi och att den är en av Stockholmstraktens få sjöar som är näringsfattig och inte övergödd. Här finns också gott om paddor och snok. Pratade om att en sjös vattenkvalitet i mycket hänger ihop med marken som avvattnas ner mot sjön. Barnsjöns avrinningsområde består framför allt av skog, så ska man behålla sjöns fina vattenkvalitet är det viktigt att skogen får vara intakt.

Så gick vi vidare upp genom rummet hällmarkstallskogen och ner igen till granskogen och fuktmarkerna. Vi vek av från spången en bit till ännu en fin plats med stora härliga mossklädda block som ger en trolsk känsla. Stenarna var klädda av kvastmossa, en mossa som liksom gamla sopkvastar är böjd i toppen.

Fortsatte gå längs sjön bort till rastplatsen vid bryggan. I strandkanten växte det pors, som har en doft som Harry Martinsson liknade vid lavendel. En av deltagarna hade alltid undrat över skillnaden i doft mellan skvattram och pors, nu fick hon chans att bedriva komparativa doftstudier och lära sig det!

Solen tittade fram under fikapausen så det blev en skön paus vid sjön. Efter pausen pratade jag lite om geologin. Rubriken på guidningen var Barnsjön – skogssjö i sprickdalslandskap. Sjön ligger som i en spricka så jag berättade om vårt sörmländska sprickdalslandskap och hur det har bildats. Och läste en strof ur Nils Holgersson där Selma Lagerlöf målande beskriver detta landskap sett från gåsryggen.

Så gick vi uppför backen som flera av deltagare kallade mördarbacke, just för att den är asfalterad och därför känns mycket tyngre att gå på än andra backar. Vi gick till en kulle där man står vid foten av mossklädda asprötter, en otroligt fin liten plats. Så fick jag chans att frossa lite mer i mossor. Som hus-, vägg- och kammossa. Hus- och väggmossa har använts för att täta timmerhus mellan stockarna. Båda de har också ett samarbete med kvävefixerande bakterier som gör att de göder skogen och är viktiga för skogens tillväxt. Och kammossan är ju så fin, intensivt ljusgrön och som en gammal luskam. En mossa som är typisk för lite äldre skogar.

Fortsatte på gångvägen till en igenväxningsyta. En av deltagarna stannade till och sade: ”Tänk om man kunde slå den här marken också!” Och det är ju bara att hålla med. Nu är det mest älgört där och i brynet står asparna och liksom väntar på att komma fram. Mittemot igenväxningsytan växer flera aspar som är översållade med asptickor. Asptickorna är en förklaring till att asparna murknar så tidigt och kan bli så fina boträd till många fåglar.

Gick till en kraftig enbuske. Enen är ju också knuten till det öppna landskapet. De taggiga barren är ett skydd mot bete vilket gör att den kan stå kvar i beteshagar. Pratade om alla enens användningsområden förr och nu och hur man skördade enbär. Och så avslutade jag med att läsa Harry Martinssons dikt ”Enebusken”.

Sammanfattade guidningen och lät deltagarna reflektera över turen. ”Vilket bra jobb du gjort!”, sade flera spontant när jag sammanfattade rundan. Men det är ju naturen som gör jobbet, jag bara förmedlar. Och det är så tacksamt när man har en intresserad och vetgirig grupp. Många gick och antecknade och kom och frågade mellan stoppen om det jag hade berättat. Några av höjdpunkterna var att ha lärt sig skilja på pors och skvattram, ängen, uttrycket wood wide web, myrstacken och att få lära sig så mycket om myror, att kunna se historien i landskapet och tänka på de människor som gått här före oss och helheten. Flera sade att det är så bra med de historiska perspektiven liksom att jag alltid lägger in miljöaspekter. Den syriska kvinnan sade till mig på tillbakavägen att hon var så glad över att få ha varit med. Hon hade drabbats av sorg i familjen och mådde så bra av att få komma ut i den fina naturen och skingra tankarna en stund. Ord som berörde mig och stärker mig i hur läkande naturen kan vara. En annan deltagare sade: ”Det är en sån tillgång att vi har dig, Martina!”. Och jag tycker det är en sån tillgång att vi har naturguidningar i Tyresö!